

Objektíven szubjektíven

Jajnesnica Róbert 1956-ban 22 éves volt. Az Iparművészeti Főiskolán Borsos Miklós szobrászművész osztályába járt; ösztöndíjból tartotta fenn magát. A forradalom idején mindvégig nyakában lógott a fényképezőgép, amellyel folyamatosan fotózta a budapesti eseményeket. A Munkácsy-díjas idős ötvösművészt néhány héttel ezelőtt kőbányai műhelyében látogattuk meg.

A mester régóta várta a beszélgetést, apró műtermében mindent jól előkészített, hogy visszaröpülhessünk az időben hatvan esztendőre. Mielőtt leülnénk az asztal mellé, bekapcsolja a magnetofont, amelyből a Szabad Európa Rádió korabeli adása szólal meg. Együtt hallgatjuk a tudósítást Gerő Ernő leváltásáról. A hangos közlemény után kikapcsolja a recsegő felvételt, és a szekrény mélyéről elővesz egy rejtegetett dobozt, fedelén színes drótokból hajlított magyar kokárdával. A dobozból néhány rajz és egy fotókkal illusztrált napló kerül elő. A könyvbe ragasztott 6×9-es fekete-fehér képek alatt kézzel írt feliratok mesélnek arról, hogy a felvételek hol és mikor készültek. – Október 23-án minden évben elővettem ezt a naplót, és együtt lapoztuk végig a gyerekekkel. A feleségem az Orionban dolgozott, a kokárdát annak idején ő készítette – mondja az ősz hajú művész.

A doboz mellett még egy relikvia várja, hogy bemutassák. A bőrtokban lévő apró német fényképezőgép ma is használható állapotban igazolja, hogy gazdája igyekezett megőrizni a forradalom napjainak tárgyi emlékeit. – Bár ételre alig volt pénzem, film mindig volt nálam a főiskoláról. 17 DIN-es filmgyári maradékra dolgoztunk, a negatívokat magam hívtam elő – magyarázza, majd mesélni kezdi a hatvan évvel ezelőtti történeteket. Emlékei – akár egy profi fotóriporternek – beégett pillanatképekből, bevésődött mozzanatokból állnak össze.

Kőbánya blues. Az egész életem Kőbányán zajlott. Ide születtem, és ha költöztem is, mindössze hárommegállónyi távolságot változott a lakhelyem. A háború idején kétszer kibombáztak minket, a második után, amikor ránk omlott egy négyemeletes ház és mindenünk elveszett, idekerültünk, a Kisbacon utcába. 1956-ban már elváltak a szüleim, de én ugyanebben a házban laktam az édesanyámmal. Október 23-án innen indultunk a Petőfi térre. Ha jól emlékszem, a bátyámmal és egy barátommal hárman vittünk egy táblát, amelyre az volt ráírva, hogy „Egyenlőségen alapuló magyar–szovjet barátság”. Utólag végiggondolva, ez a felirat teljesen értelmetlen volt, mert a barátság az barátság, semmi értelme melléírni, hogy „egyenlőségen alapuló”. Akkoriban ezen nem gondolkoztunk. A táblával részt vettünk a belvárosi vonuláson, és este a Baross utcán keresztül tértünk haza. Hallottuk a csatazajt, hogy lövik a Magyar Rádió épületét. Hazamentem, és egyszerűen lebénuultam. Lehet, hogy ez azért történt, mert a lövések és robbanások hatására újra átéltem az 1944-es kibombázást, amikor sokkot kaptam. Anyám kihívta Hárs doktor urat. Az orvos tanácstalan volt, nem tudta, mit csináljon velem, mindenesetre aznapra adott egy orvosi igazolást. Mint kiderült, óriási szerencsém volt ezzel az igazolással. Édesapám

a szomszédunkban lakott a feleségével. Az asszony rendkívül rosszindulatú volt. Minden reggel kiállt a ház elé, és amikor meglátott, felém mutogatott: „ezek csinálják a forradalmat!” Többször följelentett, és megkérdezte anyámtól, hogy hol voltam napközben, mert nem látott. Anyám megmutatta neki az orvosi igazolást. A papír később a szabadságot jelentette, mert az utcánkban lakott bizonyos Kántor elvtárs, aki, amikor rendeződött a helyzet, munkásör-egyenruhában irányította a helyi rendőröket.

Október 23-án egész éjjel meg sem tudtam mozdulni. Reggelre valahogy jobban lettem. Amikor magamhoz tértem, mindjárt kimentem az utcára, ahol óriási felbolydulás volt. Teherautókról itt is fegyvereket osztottak a gyári munkásoknak, akik dömperekkel indultak a Belváros felé. Mi gyalog követtük őket.

Reménysugár és árnyék. Visszatérve az első napra, a környékbeli munkásokkal és fiatalokkal Kőbányáról végigvonultunk a Március 15. térre. A felvonulásnak fantasztikus hangulata volt. Elég későn érkeztünk meg, addigra már elhangzott Sinkovits szavalata. A Kossuth Lajos utcán, majd a Bajcsy-Zsilinszky úton, a Nagykörúton és a Margit hídon át továbbmentünk a Bem-szoborhoz, majd át a Kossuth térre, hogy meghallgassuk Nagy Imrét. Kora este megtelt a tér. Gerőék utasítására az Országház előtt kikapcsolták a világítást, hogy feloszlassák a tömeget. Erre az emberek százai meggyújtották a náluk lévő újságokat, és nem mozdultak semerre. Akik ott voltunk, mindannyian abban reménykedtünk, hogy ez a csodálatos hangulat vér nélkül is változást hozhat. Végül visszakapcsolták a fényeket, és Nagy Imre kiállt a Parlament elé.

A Múzeum körúton indultunk hazafelé, amikor észrevettem egy járda mellett álló teherautót. A kocsiról fegyvert osztottak. Azon a nyáron Mezőtúron voltam katona, volt némi tapasztalatom a fegyverek tájékán. Most azt láttam, hogy olyan puskákat osztogatnak a fiataloknak, amelyeneket az első világháborúban használtak. Egytöltényes, ócska, használhatatlan mordályok voltak. Tudtam, hogy ebből baj lesz. Sosem felejttem el ezt a jelenetet, mert ettől kezdve nem hihettem a győzelemben. Azt hiszem, ez a felismerés is hozzájárult ahhoz, hogy hazatérve teljesen lebénultam.

Kenyérosztás tűzveszélyben. A forradalom alatt egyetlenegyszer ragadtam fegyvert. A Bródy Sándor utcában kenyeret osztottak a sorban állóknak, le is fényképeztem főnről, az emeletről. Valaki észrevette, hogy egy közeli ház ablakából a tömegre célozva kidugtak egy golyószórót. Az ilyen fegyvernek jellegzetesen lyukacsos a csöve. Rettenetesen mérges lettem, mert oda-fönn egy civil ember lehetett, és nem egy szovjet katona. Nekem ez a helyzet nagyon zűrzavarosnak tűnt. Azóta sem derült ki, de elképzelhető, hogy egy ávós foglalta el a lakást. Három-négy fiatal azonnal elkezdett rohanni, én is rohantam velük. Ma sem tudom, hogy miért, de a környékbeli kapualjak tele voltak elhagyott fegyverekkel. Megragadtam egy dobtáras golyószórót, futottam tovább, de futás közben a súlyáról megéreztem, hogy üres. Mire bármit tehettem volna, a fiúk fölértek az emeletre, és a lakásba bedobtak egy kézigránátot. Ez volt az egyetlen eset, amikor fegyver volt a kezemben, többé soha. Ez az igazság.

RÁKÓCZI ÚT

Ahol nincs helye a fotósnak. A forradalom napjaiban létszükséglet volt számomra, hogy bemenjek a városba. Egyszerűen nem volt mit ennem, elfogyott minden tartalék. A ferencvárosi Kinizsi utcában működött az Iparművészeti Főiskola ötvösműhelye, oda akartam eljutni. A Mária utcán keresztül gyalog mentem a Kinizsi utcáig, amely igen közel van a Corvin közhöz. Éppen egy hatalmas lövöldözés után értem az Iparművészeti Múzeumhoz. Nálam volt a fényképezőgép, és rengeteg fényképet készítettem a helyszínről, mert azt hittem, hogy ezzel majd segíték valakinek. Otthon előhívtam a negatívot, és akkor szembesültem vele, hogy a képeken 25-30 fiatal holtteste látható. Természetesen a filmen nagyon sok más témájú kép is volt. Emlékszem, megörökítettem egy jelenetet, amely az Üllői út végén lévő villamos-végállomásnál zajlott. A bódénak nekiment egy tank, és vele együtt felborult a mellette álló cigarettaautomata. A sok cigaretta kborult a földre, a gép maradékán ott ült egy forradalmárgyerek. Odament egy másik, aki föl akarta szedni a szétszóródott cigiket. Erre az önjelölt őr elzavarta, hogy menjen a trafikba és vegyen magának. Az itt készült képek is rajta voltak azon a filmen, amelyiken a halott fiatalok. Amikor az előhívás után megláttam az agyonlőtt testeket, nagyon rossz érzésem támadt. Darabokra vagdostam az egész filmet, és kidobtam a szemétkébe. Ha a televízióban hasonlót látok, ma is ugyanaz a rossz érzés fog el, mert ilyen rohadt helyzetben nincs helye a fotósnak.

Átkelés életveszélyben. A szerelmem – a későbbi feleségem – és a testvére a ferencvárosi Lenhossék utcában laktak a szüleikkel, de a szülők a forradalom idején valahol vidéken ragadtak. Semmi hír nem jött a lányoktól, ezért szerettem volna eljutni hozzájuk. Kőbánya felől érkezve, ehhez a Nagyvárad téren vagy az Üllői úton kellett átkelnem. Azt a részt elég jól ismertem, nagyanyám is arra lakott, a Kálvária utcában. Azokban a napokban a legnagyobb harcok már az Üllői út környékén folytak. Amikor először próbálkoztam, nem tudtam átmenni, mert a Nagyvárad téren – a mai Heim Pál Kórház környékén – orosz állomásoztak. A mai kőmadár-szobor és az egyetem magas épületének helyét akkoriban még egy faiskola foglalta el. Egy szuterénben lévő trafik mögött kuporogtunk vagy harmincan, és vártuk a kedvező alkalmat, hogy átvághassunk a másik oldalra. Egyszer csak az Üllői úton megindult három harckocsi a Kilián laktanya felé. Ma is hallom azt az iszonyú zajt! Elértek a klinikák magasságába, és egyszerre kezdtek el löni. Ha egy mai fiatal látja a korabeli híradófelvételeket, föl sem tudja fogni, hogy itt mi történt, hogy ez mivel járt a valóságban. Bár tudtam, hogy tőlem mindez 100-150 méterre zajlik, úgy összerándultam, mintha rám céloztak volna. Aznap nem jutottam át az út túloldalára, csak azt láttam, hogy a környékbéli utcákon halottak hevernek.

Másnap vagy harmadnap a klinikák magasságában újra megpróbáltam átszaladni. Ahhoz, hogy a Lenhossék utcához jussak, ferdén kellett rohannom. Végül sikerült. Aztán ezt az utat később is megtettem, amikor már csendesebb lett a helyzet. Az a bizonyos három harckocsi látható nyomokat hagyott az úttesten: négy szovjet katona holttestét, amelyeken oda-vissza átmentek. Napokig ott voltak. Csak a csizmaik sarkát, a patkó alakú betéteket lehetett megszámolni: nyolc darab csizmamaradék a négy darab halott fiatalon. Az egyiküket kidobta oldalra a légnyomás. A háború mindig rettenetes, de ez

KILIÁN LAKTANYA | ORCZY TÉR

egy olyan hatalom volt, amelyik eltiporta a forradalmat, és a saját embereit sem kímélte.

Őrségben. Október 25-én délután fölmentünk a főiskola zugligeti kollégiumába, mert aznap volt az ösztöndíj-kifizetés. A szüleimtől nem kaptam semmilyen támogatást, az ösztöndíj a fennmaradást jelentette. Hamarosan kiderült, hogy valaki fölvette az ösztöndíjamat, nemcsak az enyémet, egy társamét is. Úgy döntöttem, hogy egyelőre ott maradok a kollégiumban. A hallgatók szereztek fegyvereket, őrségbe küldtek, és leraktak mellém egy golyószórót. Egyszer csak odajött hozzám egy fiatal lány, és megkérdezte, hozhat-e nekem meleg teát. Megköszöntem szépen. Ezután azt kérdezte, megengedem-e, hogy az édesapja hazamenjen. Mondom, persze! Nem tudtam, hogy kik laknak a környéken, ezért igencsak csodálkoztam, amikor a bokrok közül előjött három-négy melegítőbe öltözött férfi. Azt mondták, hogy hazamennek. Én elengedtem őket, de másnapra kiderült, hogy ávós biztonsági őrök voltak. Nagyon sok politikus lakott a Zugligetben, őket védték ezek az emberek. Végül a bátyám intézkedett, összegyűjtötték őket, majd teherautóval egy Széna téri iskolában vigyázott rájuk egy csapat. A forradalom idején nem lett más bántódásuk.

„Igyekeztem a legjobbnak lenni.” 1956 után, amikor leverték a forradalmat, nemcsak azok szenvedtek, akik börtönbe kerültek, hanem azok is, akik csak gyanúba keveredtek. Én folytathattam a tanulmányaimat, 1959-ben szereztem diplomát. A hatvanas évek elején elkezdtem a saját életemet, családot alapítottam, és nagy nehezen összeszedtem egy szövetségi lakásra valót. Mindent a magam erejéből teremtettem elő. A forradalmi emlékeimről nem beszélhettem, fotóimról csak a családom tudott. Látszólag nem volt következménye az októberi eseményekben való jelenlétemnek, a szakmai pályámon sajnos mégis tudomásul kellett vennem, hogy engem a művészeti zsűrikben folyamatosan nyomorítanak. Óriási szerencsém volt, hogy az ARTEX Kereskedelmi Vállalat révén, amely devizáért műtárgyakat is szállított külföldre, rengeteg helyre elkerültek a munkáim. Többek között ennek köszönhetem, hogy Mexico Cityben, az Ezüst Világkiállításon diplomát nyertem. Itthon pedig tudomásul vettem, hogy – ahogy Illyés Gyula az *Ars poetica* című versében mondja – „Minden jó mű egy-egy szabadságharcos.” Ehhez tartottam magam, és minden időben igyekeztem a legjobb lenni.

Rojkó Annamária

A képeket a szerző 2006-ban megjelent *A meggyalázott város* (Napkút Kiadó) című albumából vettük át.

Fenyvesi Félix Lajos

Az új Tamás

Vas István beszélget 1956-os verséről

Budapest. Várkert rakpart 17. Ős-
arany szeptember köröttem, sétálok
a kis téren, benézek a közeli temp-
lomba, pihenek és összeszedem gon-
dolataimat. Mintha a költő verseiben
járnék, a főváros nagy kőszívét hall-
gatnám, a sirályok vijjogását. Nézem a
kikötött hajókat, a kirándulóbárkákat,
ahogy suhannak Szentendre felé.

Vas István szülővárosa ez, a zava-
ros, szürke Dunával. A mindig siető
emberekkel, a rohanó autókkal, zörgő
villamosokkal. Pesti ő a szó szoros
értelmében, bár az utóbbi időben Bu-
dán lakik. Innen néz a magas ablakon
át szülőföldjére, mennyit változott,
hangosabb lett, és fém-üveg szálló-
dák sorát építették föl a közeli parton.

A délelőtti bomló fényében erről
kérdéztem először.

– Nehezen sikerült megszoknom
a tágas budai lakást. Fiatalságom
idején Pest és Buda két külön város
volt. Nekem mindig Pest volt a szű-
kebb hazám, nemcsak abban az ér-
telemben, ahogy a régiek említették.
Látom Illyés újabb írásaiban, ő is, ha
a fővárosról beszél, mindig azt írja,
Pesten. Én is ennek tartom, mert itt
van a Duna-parton; itt ért véget az
a bizonyos római castrum. Itt volt a
híd, amelyik átvezetett a szomszédos
Petőfi térre, ahol állt egy kis torony,
és onnan ellenőrizték a barbárokkal
folyó vásárt.

– Könyvek, képek a falon. El tudsz
igazodni?

– A könyvek lassan gyűltek össze.
Ami a legérdekesebb, mindegyik ábé-

césorrendben van, nincs külön ma-
gyar irodalom, vers és próza, és nincs
világirodalom, költők és írók. Ha vég-
leg meg kell válnom tőlük, valamelyik
egyetemnek fogom följánlani. Ez a
szék, a fehér terítős asztal és a szép
kancsó a két arcképpel, húgomnak,
Évának a művei. Meghalt 29 évesen
korábban tüdőbajban. A többi gyönyö-
rű festményt Szántó Piroska festette.
A hatalmas íróasztal mindig zsúfolt,
sokszor csak annyi hely van, hogy
elfér egy írólap. Mikor Kosztolányi-
nál először jártam, azt mondta: egy
költőnek mindennap dolgoznia kell
egy órát. Verset írni, de ha nem tud,
akkor prózát. És ha azt se tud, akkor
fordítani, és ha semmit se tud, akkor
gondolkozzon.

– *A Nehéz szerelemben írod, hogy
neked vigasz és kárpótlás a vers.*

– Te is tudod, a vers minden kor-
ban más. De az én időmben tényleg
volt ilyen kárpótlásjellege. Amikor
megjött a váratlan boldogság, az
első szerelem, akkor megszűnt ez a
vigasz. És akkor kiderült, hogy nem
tudom, mire is kell. Azt hiszem, te
sem tudod, hogy minek írunk verset,
regényt, és mi az értelme. Sokféle
lehet. Majdnem azt mondtam, hogy
a vers a minden, de szerényebben
fogalmazva: élni segít!

– *Irodalmunk egyik legnagyobb
vállalkozása a Nehéz szerelem re-
gényfolyamod. Hogyan kezdődött?*

– Eredetileg azt terveztem, hogy
önéletrajzomat – 1942-től – nem kro-
nológikus sorrendben írom meg, ha-

nem témakörökbe csoportosítva. Az első kötet a környezet, az elveszett otthonok megidézése. 1939-ig, mert ez égető határkő volt az életemben: feleségem, Eti halála és a háború kitörése... A második lett volna a pénz, az anyagi világ; a harmadik a vallás, a kereszténység... A negyedik a szerelemről, az ötödik a költőkről szól. Azt terveztem, hogy a történet 1956. november 2-án ér véget, a találkozással és a búcsúzással.

– *A közeli alakokat nehéz volt föl-támasztani: Radnóti Miklóst, József Attilát, Ottlik Gézát?*

– Radnóti nagyon jó barátom volt. Nem a halott barátom, mert olyan nincs, és az, hogy valaki meghalt, nem változtat a testvéri kapcsolaton. Egyszer egy angol költő kérdezte tőlem, hogy milyen ember volt? Azt feleltem, mint egy jó cserkész; volt benne valami ebből az alakból. Kisfiúsan tudott szeretni, meg gyűlölni is. A költőtárs alapképlete volt a mienk, a műhely közelléte, nemcsak azért, mert együtt csináltuk az Apollinaire-t, és együtt az antológiákat, azért is, mert fizikai módon is szomszédok voltunk.

– *A másik név?*

– A másik név, ha legjobb barátaimról kérdezel: Ottlik Géza. Jött Szálasi rémuralma, és akkor mitévő legyek? És ő volt az, aki habozás nélkül, majdnem léha könnyedséggel ajánlotta föl, hogy hozzá menjek. Ehhez tudni kell, hogy nekem nem voltak papírjaim. Ti már el se tudjátok képzelni, ez micsoda kockázatot jelentett; a legkevesebb, amit mondhatok róla, hogy megmentette az életemet!

– *Játszva a gondolattal, visszapergetve az időt, te kivel találkoznál szívesen?*

– A legnagyobb költővel, Arany Jánossal szeretnék leülni egy forró kávéra. Régóta ott áll a fényképe az íróasz-

talomon. Volt egy kedves takarítónő, megkérdezte Etitől, hogy biztosan a nagyapám. És ezt gondoltam mindig, igen, én Arany vagyok a dekadens unokája. És volna mit kérdezniem tőle, mert ő a legrejtelmesebb poétánk.

– *Ha kérdezne mai világunkról, mit felelnél?*

– Ami most történik, az már nem nekem készül. Ezzel nem tudok úgy azonosulni, nincs róla olyan határozott véleményem, mint ötvenhatról. Persze örültem a változásnak, de a kapitalizmus visszaállításáért nem tudok rajongani. Magyar kapitalizmus. Kíméletlen és harácsoló. Már a kezdetén, a 16. században is az volt. Mindig rajtaütött valaki: a török, a hajdú, a labanc, mikor ki, de itt mindig futni kellett, menekülve szedelőzködni. Talán ez ellen írtam *Az Internacionálé a Signoria téren* című versemet. Ott álltam 1968-ban Firenze főterén, és hallgattam: „Lesz valahol mindig új nemzedék, / Amelynek nem lesz soha késő / A győzelem, a kicsikart.” Sajnos, már nem tudnám úgy énekelni; valószínűleg az volt az utolsó pillanat, amikor őszintén lehetett hinni.

– *Kevés szó esik egyik gyönyörű könyvedről: A názareti Jézus történetéről.*

– Jézus a nagy reneszánsz festőnek, Fra Angelicónak a képsorozatával jelent meg. A Helikon Kiadó igazgatója adott egy csomó papírt, hogy írjam tele versekkel, prózával. Nem tudok ilyen feladatot teljesíteni. Akkor jutott eszembe, hogy a négy evangéliumból kellene egy karcsú összefoglalást csinálni. Az ünnep, a szigorúság, sőt az embertelenség is benne van. Ennek feloldására nincs más, csak a hit és a szeretet.

– *Az elmúlt évtizedek alatt sokat beszélgettünk. Miért nem említetted az 1956-os forradalmat?*

– Senkinek nem akartam rosszat, hogy esetleg meghurcolják ezért. A nagyregényem záró kötetének az lesz a címe, hogy *Feloldozás*. Mert hát nem csupán nemzeti ügy volt 1956, valahogy több, hiszen egész egyéni életemet visszafelé is átszellemítette.

– Az új Tamás című *fájó-szép versedben azt írtad 1956. november 1-jén: „És szólni nem tudok, csak dadogok: / Magyar vagyok.”*

– A forradalom alatt valószínűtlenül azonosultam mindennel. Magyarországon valami olyan csodát tett, amit nem vártam. Az egész, nem tudom, miért, ünnepélyes volt és felemelő. Vidám arcokat láttam. Az idő is gyönyörű volt, mintha be akarta volna

aranyozni az önfeláldozó életeteket. És mindenki énekelt, népdalokat és a bátorító Himnuszt. Az Astoriánál láttam, hogy egy nagy ládában pénzt gyűjtöttek az elesettek hozzátartozóinak, és senki nem nyúlt hozzá, egy fillér nem hiányzott. Késő esti fénybe borult Budapest, minden ablakban gyertya égett. Nem tudtuk, hogy mi lesz másnap, s azt követően hetekig, hónapokig. És évekig a kivégzések! Kibírtuk. Feloldozást kaptunk, mert nem csupán nemzeti ügy volt 1956, több is, egész életemnek világló fénye.

– *Végezetül arra kérlek, olvasd föl Az új Tamás című versedet.*

– Ennél szebb kérést nem is mondhattál volna:

Az új Tamás

1
 És a Tizenkettő között vala egy,
 Akit Tamásnak, a Kettősnek hívtanak,
 És mikor azt mondta Jézus: „Ahova én megyek,
 Ott legyetek ti is – tudjátok az utat”,
 Így felelt: „Hová mégy, nem tudhatjuk, Uram.
 Mi módon tudhatjuk, hogy az út merre van?”
 És monda Jézus a Kettősnek, a szegénynek:
 „Én vagyok az út, az igazság, az élet.”

És majdan, mikor a feltámadás
 Után a tanítványok újra látták,
 Nem volt közöttük a szegény Tamás,
 Csak hallotta a test feltámadását.
 És mondták akkor neki: „Mi láttuk az Urat.”
 S ő felelé: „Ha kezén a szögverte sebet
 az én szemem nem maga látja,
 Ha be nem bocsátom az ujjaimat
 A vérző oldalába,
 Ha hozzá nem érhetek,
 Ha hét sebet meg nem tapintja kezem –
 Én nem hiszem, én nem hiszem.”

És nyolc nap mulva együtt ültek tizenketten,
 És közöttük Tamás, a Kettős, a hitetlen.
 És a zárt ajtón Jézus belépett
 És szólt hozzájuk: „Békesség tinéktek!”
 És monda Tamásnak: „Hozd ide ujjadat,
 Bocsásd oldalamba, érintsd meg te magad,
 A szögeknek helyét szemeddel nézheted,
 Elhoztam kezemet, hozd ide kezedet,
 Sóvárgó kezedet mártsd meg hét sebemben,
 Légy immár hívő, ne légy hitetlen.”

És szólala Tamás: „Megjelentél nekem,
 Te vagy az én Úram, te az én Istenem!”

„Mivel láttál engem, hiszed, hogy én vagyok:
 Akik nem látnak és hisznek, azok a boldogok” –
 Felelte Jézus Tamásnak.

2
 De én, új Tamás, azt mondom. Boldogok, akik látnak.
 És boldog vagyok én, hogy láthatok,
 S elmondhatom, hogy „Feltámadott!”
 Feltámadtál, sírbatett nemzetem,
 A hét sebedet látta két szemem,
 És kezeden a vasszögek nyomával
 Megjelentél a zárt ajtókon által.
 A nyűvek között megmozdult a tested,
 A sziklakövet félregördítetted,
 És eljött közénk a pünkösdi lélek,
 S értelme lett értelmetlen ígéknek.

Mert én voltam az a Kettős, hitetlen:
 Azt hittem, nem vagy, csak a képzeletemben,
 S hitetlen ujjamat sebedbe mártva
 Tudom csak, mi a test feltámadása,
 És szólni nem tudok, csak dadogok:
 Magyar vagyok.

És köszönöm, hogy szent sebed előtt
 Életem tornya összedőlt,
 S kiárad bennem boldog szégyenem,
 S minden szenvedve hordott kételyem
 S a szenvedélyes értelem
 Érvénytelen, érvénytelen.

Halottak napja. A határon át
 Özönlenek idegen katonák.

Jönnek a hódítók s a gyilkosok –
Magyar vagyok.
És nem vagyok többé Kettős, csak egy,
Bizonyosság dobbantja szívemet,
S értelme lett a nem-értett igéknek:
Te vagy az út, az igazság, az élet.

1956

(1990)

Forradalmi szvit

Szántó Piroskával a késő őszi kertben

Szentendre. Hold utca. Vaskapu, drótkerítés, az út mellett elhagyott öreg temető. Nézek a kis kőház felé, a vasárnapi kertben már ott vannak a terített asztalok. A házigazda várja a barátokat: jönnek az írók, a művészek, a tudósok éjfélig tartó beszélgetésre.

Szántó Piroška a műterem előtt áll, integet, körötte az őszi kert: bíbor kaktuszdáliák, piros rózsák, megdőlt napraforgók. A két magas fenyőfa, mint sötét felkiáltójel. Az alig rezdülő bokrokon madarak; van idő, messze még az északi szél.

Sötét tea, ízes gyümölcsök a tálcán, így idézzük a régi évtizedeket.

– Én már mindent elmondtam Szentendréről. Milyen gyönyörű, varázslatos; keskeny utcáin a reggeli csöndben jó bolyongani. Valóban a templomok és művészek városa. A déli nap bearanyoz mindent, nem véletlen, hogy Pista itt írta legszebb verseit. Hogy az ittenieknek mit jelentünk, nem tudom, de azt igen, hogy hatalmas életműveket szereztek meg. Állandó kiállításokon láthatjuk őket.

– Az itt élőkkal sikerült kapcsolatot teremteni?

– Szeretjük az itteni embereket, szeretjük az elevenen élő hagyományokat. A szerbek búcsúján a kezde-

tek óta ott vagyunk. Állnak a festők, az öreg Barcsayval az élen, mikor kijön a pápa a templom elé, és elkezdődik a körtánc. Ebbe mindenki bekapcsolódik. A régi világban is együtt táncoltak a kötényes mesteremberek a selyemharisnyás „nagyságakkal”. Emlékszem egy tragikus napra, amikor erős közösséggé formálódtunk. 1941-ben történt, amikor a németek Horthyék közreműködésével megtámadták Jugoszláviát.

– Szorosabb barátság szövődött?

– Nem vagyunk fiatalok. Keményen dolgozunk egész héten, hogy a sok „adósságot” törlesszük a kiadók és múzeumok felé. A hosszú hét egyetlen napján tartjuk nyitva a kaput: vasárnap jönnek a barátok, tanítványok. Az „óslakosság” köréből, amikor még élt, Vujicsics Tihamér a szeptemberi kertben szívesen furulyázott.

– Szinte mindegyik képen fölismerhetők a szentendrei motívumok: templomok, utcák, kapuk, kutak, fészületek és sírkeresztek.

– Soha nem tagadtam. Vajda Lajos, Bálint Endre, Anna Margit hatása mindig ott van az ecsetemben, az én egyéni hangommal ötvözve. De itt nem akarok legyökerezni, mert akkor reggelig beszélgetnénk... Szentendre

lassan nem lesz egyéb idegenforgalmi látványosságnál. Ebben a zajban, rohanásban nem látják meg az emberek, hogy mi a lényeges. Én a mulandó dolgok ábrázolásával folytonosan az élők tiszteletére, az élet megbecsülésére akarom figyelmeztetni az embereket. Mi nem figyelünk egymásra. Pedig ha látnánk, kevesebb közöny, bántás és szenvedés lenne a földön. Ha több lenne bennünk a részvétel és a szeretet, sokkal boldogabban élnénk.

– *A festő feladata, hogy látni tantsón?*

– Ó, dehog. Legföljebb megszólítja, figyelmezteti őket. Megajándékozta egy mezei virágcsokorral, útszéli Krisztussal, szál íriszsel, egy fáradt, öregedő arccal...

– *Emlékszik első rajzaira?*

– Kukoricák, kórók; az ég és föld határán guruló hold. Este a pusztán. Ugyanis soha nem titkoltam, hogy a legsötétebb Alföldről, Kiskunfélegyházáról jöttem, ahol igazán kevés a hegyekhez, dombokhoz szokott szem élménye. Én nagyon szerettem, mert mindennek különleges jelentősége volt, a kopárság és a tágasság miatt. Mióta élek, festő vagyok, még nem tudtam beszélni, amikor már rajzolgattam. Ami a kezem ügyébe került, homokba az ujjammal, szénrel a falra.

– *A főváros milyen hatással volt?*

– Budapest elbűvölt, és kétségbe is ejtett. Nem tudtam megszokni, hogy minden csupa kő. Furcsa volt, hogy Pesten hideg van a forró alföldi naphoz képest; mindig fáztam, még nyáron is. Vidéken két oldal van, a napos és a hűvös. Az is kétségbe ejtett, hogy Pesten a fák, szegények, börtönben vannak. Vaskeret vonja körül, és tele van dobva cigarettacsikkal. Később szegénykezve fedeztem föl, hogy a nyomorult fák helyett a fáradt,

törődött embereket kellene festenem. Az ötvenes évek nagyon nehezek voltak, nem tudtam megfelelni a szocreál elvárásoknak.

– *Mi hiányzott a sok motívum közül?*

– Nem festettem traktorokat, munkásokat nagykalapáccsal. Szorgos parasztokat, ahogy boldogan ölelik a kéréket; holott én tudtam, milyen nehéz a kéréket ölelni, ugyanis arattam a feltört két kezemmel.

– *Milyen irányzathoz tartozik?*

– Nehéz megmondani. Én inkább csoporthoz tartozónak érzem magam: az Európai Iskolához. Semmi egyebet nem alkotunk, mint mást, újat, olyat festünk, amit eddig nem volt szabad vagy nem volt kívánatos. Könyvillusztrációt is azért kaptam nehezen, mert egyes igazgatók rám ordítottak, hogy itt nincs szükség absztraktra... Nekem szerencsém van, mert tudok modell nélkül rajzolni. Isten nagy ajándéknak érzem, hogy bármit meg tudok örökíteni, amit valahol láttam. A nehéz időkben illusztrációból éltem, hiszen nyolc évig nem állíthattam ki. De ettől eltekintve, mindennap leülök az állvány elé. Olyan képeket szeretnék festeni, amelyek megállítják az embereket, elgondolkoznak az életükről. Nem hiszem, hogy a világ annyira elsivárosodik, hogy az érzelmeket nélkülözni tudjuk.

– *A bajóti asszonyokról készült képek vannak mellettünk. Miért olyan fontos ez a gereszei falu?*

– Olyan tömény emberi becsületességgel találkoztam, amit előtte és utána nem láttam. Csodálatos, sajátos nyelvet hallottam, amelynek nyomai ma is megvannak, de akkor még teljesen érintetlen volt. Szerettem őket. Az egész falut, úgy, ahogy van. Előszörban a háborúban életem megmentőjét, Hergét Józsefnét, Lukácsi

Boris nénit, akinek az asszonyi öntudat, méltóság, jóság és alázat szobrát emelném. Megtanultam tőlük, hogyan lehet iszonyatos, ma már elképzelhetetlen szegénységet jókedvvel és méltósággal elviselni.

– *Nagy meglepetés volt, hogy könyvet jelentetett meg. Miért ír a festő?*

– Nézze, minden festő mesél, csak van, aki nem veti papírra. Én mindig írtam, ha mást nem, akkor hosszú leveleket. Azután van még oka, hogy krónikás lettem. Juhász Ferenc kérte, hogy írjam meg a pályám emlékeit. Teljesítettem kérését, és annak komoly sikere lett. Folytattam tovább, ha időm engedte, lejegyeztem a gondolataimat. Írni könnyű volt.

– *Festészet: mit jelent ez a szó?*

– Azt, hogy nem tudnék nélküle élni. Fuldokolnék. Lázás betegnek, félelmeimnek, bénának érezném magamat. Ez adottság és tehetség, ami ellen nincs mit tenni, és nem is érdemes küzdeni. Kell, mint a levegő. Kell, mint Pistának a versírás. Ő írás nélkül nem tudna élni, én a mindennapi festés nélkül.

– *Egy dolgot még nem említetttem. A Forradalmi szvit című kötetét 1956-ról.*

– A forradalom leverése után, öt órától kezdve kijárási tilalom volt. A világitás már részben helyreállt a városban. Én rajzoltam minden este azt, amit láttam a tizenegy nap alatt. Arra szántam, hogy kibírjam valahogy, mert rettenetes érzés volt. A város haldokolt, alig vert a szíve, szétrombolt házak, friss sírok, este senki nem járt az utcán.

– *Mi lett a kész rajzokkal?*

– Tavasz lett, és kimentünk Szentendrére. A félelemtől majdnem meghaltam: húsvétkor kezdték letartóztatni a barátainkat. Hála Istennek, csak féltünk: a férjemet, Vas Istvánt nem

kapták el, és azt a felhívást se írta alá, hogy jöjjenek be és verjék le az oroszok a forradalmat. A rajzokat befejeztem, a képkeretezőm csinált egy bélelt ládát, és elástam a kertben. Ha jól emlékszem, mikor már szabadabb szelek fújtak, a hetvenes évek végén került napvilágra.

– *Gondolta, hogy életében még megjelenik?*

– Nem hittem, hogy olyan körülmények lesznek Magyarországon, hogy kiadható lesz. Azt akartam, hogy valaki más is tudja, hol van. Régi, kedves barátomnak adtam oda. Katona Tamásnak is ugyanabból a célból egy másolatot.

– *A szövegről mit kell tudni?*

– Szerettem volna objektíven írni a forradalomról. De nem tudtam, mert nem láttam az egész Budapestet. Amit láttam személyesen, megírtam. És azt gondoltam, hogy van átütő ereje az igazságnak, amire férjem mindig biztatott. A krónikás a tények rögzítésére törekszik. Ottlik Géza fogalmazta meg a legjobban: tizenegy év tizenegy napja.

– *Hogyan hatott a forradalom későbbi munkáira?*

– Mikor a barátaimat tartóztatták le, elkezdtem temetőket festeni. Szigliget környékén felfedeztem az útszéli Krisztusokat, ezek összecsengtek a forradalom mártíromságával, a nem szűnő szenvedéssel... A Corvina Kiadó szerkesztője előbb nem akarta vállalni a rajzokat, a könyv mégiscsak megjelent, de valami furcsa akadálya volt a terjesztésének. Nem tudom, miért, milyen kezek működtek abban, hogy eltűntek az ilyenféle kiadványok. De engem nem keserítettek el: az 1956-os forradalom mindig ott volt a szívemben mint kiapadhatatlan forrás.

(1993)